

ДОРОБОК ОЛЬГИ МУРОМЦЕВОЇ В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті висвітлено науковий доробок професора О. Муромцевої в галузі культури української мови. Проаналізовано найбільш вагомі праці вченої, присвячені внормуванню сучасної української літературної мови. З'ясовано, що вся науково-педагогічна діяльність О. Муромцевої була спрямована насамперед на вивчення живої української мови, на дослідження мови українських письменників-класиків, а також на захист і плекання українського слова.

Ключові слова: О. Муромцева, культура мови, унормування, українська літературна мова.

Karikova N. M. Scientific Works of O. Muromtseva in the Field of Culture of the Ukrainian Language. *Scientific works of professor O. Muromtseva in the field of culture of the Ukrainian language are covered in article. The most significant works of the scholar dedicated to the standardization of modern Ukrainian literary language are analyzed. Our attention was drawn of O. Muromtseva's works in the field of language culture because this aspect of her scientific heritage isn't rather studied for today. Investigating the question of the culture of the language, O. Muromtseva was convinced that the interrelation between language and nationality was a real and powerful weapon both for revival and, on the contrary, for the destruction of any nation. That is why the professor saw the leading activity of the Department of Ukrainian Studies (created in 1992 by the order of the Ministry of Education and Science at all leading universities of Ukraine) in raising the general cultural level of students, including the culture of the Ukrainian language, because the level of national-patriotic consciousness of youth depends on this. The mentioned problems and caused the relevance of our research. The purpose of the article is to provide a detailed analysis of the scientific works of O. Muromtseva devoted to language standardization. It is also clear that the scientific-pedagogical activity of O. Muromtseva was aimed primarily at the study of the alive Ukrainian language, at the study of the language of Ukrainian writers-classics, at the protect and cultivate the Ukrainian word.*

Key words: O. Muromtseva, standardization of the Ukrainian literary language, the Ukrainian literary language.

Широке наукове визнання Ольга Муромцева здобула після виходу друком монографії «Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – першій половині XX століття» (1985 р.) – праці, що на думку багатьох дослідників, стала «найвагомішою у творчому доробку» вченої [14, с. 88]. Призначена суто для науковців і спеціалістів, ця монографія тим не менш придатна кожному, хто працює зі словом, і кожий може знайти в ній «чимало цікавого, знайомлячись із роздумами авторки над процесами термінологізації, детермінологізації, розвитком переносних значень у загально-вживаній лексиці, розширенням семантичних параметрів слів» [12, с. 34]. Появі такої ґрунтовної наукової студії передували два десятки років щоденної копіткої праці на ниві вітчизняного мовознавства. За цей період, як відомо, О. Муромцева закінчила навчання в аспірантурі Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР, успішно захистила кандидатську дисертацію, написала більше двадцяти наукових розвідок, присвячених в основному історії і розвитку української літературної мови та проблемам її унормування.

З часом коло її наукових інтересів значно розширилося. Бібліографія наукових праць філолога нараховує понад сто позицій, причому її дослідження охоплюють такі мовознавчі галузі, як лексикологію, дериватологію, морфологію, культуру мови й стилістику, соціолінгвістику, методику викладання української мови тощо.

Нашу увагу привернули праці О. Муромцевої в галузі культури української мови, адже цей аспект її наукової спадщини на сьогодні ще не достатньо вивчено. Досліджуючи питання культури мови, що становило, за словами вченої, її «давнє хобі» [10, с. 8], О. Муромцева переконалася, що взаємозв'язок між мовою і народністю (про що наприкінці XIX століття писав ще О. Потебня у своїх відомих працях) є справжньою й могутньою зброєю як для відродження, так і, навпаки, для знищення будь-якої нації. Саме тому професор убачала провідну роль діяльності кафедр українознавства (що були створені в 1992 р. майже в усіх вітчизняних вишах згідно з наказом МОН України) у підвищенні загальнокультурного рівня студентів, включаючи й підвищення культури української мови, адже саме від цього залежить рівень національно-патріотичної свідомості молоді ¹. Зазначена проблематика й зумовила актуальність нашого дослідження.

Мета статті полягає в детальному аналізі найвагоміших праць О. Муромцевої, присвячених мовній культурі. Також підлягає висвітленню питання трактування вченою багатоаспектного поняття, що, за вітчизняною мовознавчою традицією, позначається терміносполукою *культура мови*.

Шонайменше шість статей О. Муромцевої на зазначену тематику були оприлюднені в науково-популярному збірникові «Культура слова» ², у якому надаються фахові рекомендації і поради щодо правильного вживання конкретних граматичних форм, складних випадків українського правопису, стилістичного використання різних шарів лексики і т. ін. З-під пера вченої в різні роки вийшли такі розвідки: ««Змагатися», «змагання» (з історії слововживання)» (1967 р.); «Дієслівні складення у мові Панаса Мирного» (1976 р.); «Складні слова чи префіксальні утворення? (Про утворення з *пів-*, *напів-*, *полу-* в сучасній українській мові)» (1979 р.); «Як утворюються розмовні слова» (1980 р.); «З історії слова «письменник»» (1985 р.); «Нове в значенні слова «салон»» (1988 р.).

Перша наукова стаття О. Муромцевої ««Змагатися», «змагання» (з історії слововживання)» присвячена розвитку лексичного значення слів *змагання*, *змагатися*, що їх набули названі мовні одиниці за певний історичний проміжок (від поч. XIX ст. і до др. пол. XX ст.). Підкреслюючи безперечний вплив російської мови (порівняйте: *социалистическое соревнование* — *соціалістичне змагання; соревнуваться* — *змагатися*, що означає *брати участь у*

¹ Як відомо, у 1992 р. О. Муромцева очолила тільки-но створену при Харківському державному педагогічному інституті ім. Г. С. Сковороди кафедру українознавства й активно долучилася до написання програми діяльності кафедри, навчальних планів, методичних та навчальних посібників і т. ін.

² Таку назву журнал дістав у 1976 році, до цього він називався «Рідне слово» (від 1970 р. до 1976 р.), а ще раніше — «Питання мовної культури» (від 1967 р. до 1970 р.).

соцмаганнях), авторка констатувала розширення граматичних зв'язків слів *змагатися, змагання* (обидва слова, крім своїх традиційних керувань, як-от: *змагатися з ким, чим, за що*, одержали нове керування: *змагатися на ...*, *змагання на ...*), що, на її думку, стало «сигналом тих змін, які відбулися в їх значеннях, а також свідчить про встановлення нових норм вживання цих слів» [5, с. 28-29].

Творчість Панаса Мирного привернула увагу О. Муромцевої саме завдяки його мові, адже сенсом життя видатного письменника було, як відомо, «нашу красну мову так високо підняти, як підняв Шевченко у пісні»³ [див. 2, с. 38]. У розвідці «Дієслівні складення у мові Панаса Мирного» вчена спробувала віднайти джерело використання письменником дієслівних складень, розуміючи під терміном *складення* «об'єднання іменників, дієслів та інших частин мови в одне складене слово» [2, с. 38]. О. Муромцева цілком приставала на думку митця, який уважав, що в основі української літературної мови «лежить жива народна мова, яку письменники повинні шліфувати і вдосконалювати» [2, с. 39]. Учена дослідила, що Панас Мирний використовував у своїй «прекрасній і багатій», за словами І. Франка, мові, дієслівні складення (на зразок: *заболіло-занило, змарнів-постарів, лящить-голосить, точе-висмоктує, загуде-заклекоче*), які корінням своїм сягають фольклорних зразків, і що вони «здебільшого є індивідуально-авторськими утвореннями, що й зумовлює їх емоційно-експресивні властивості» [2, с. 45].

У 1979 році в збірниковій рубриці «На допомогу вчителів» було опубліковано фахову статтю О. Муромцевої «Складні слова чи префіксальні утворення? (Про утворення з *пів-*, *напів-*, *полу-* в сучасній українській мові)», у якій учена спробувала розв'язати питання класифікації таких слів. Поява названої статті була зумовлена невизначеністю вітчизняних мовознавців щодо означеної проблеми. Так, одні філологи (приміром, В. Ільїн — автор одного з розділів «Курсу сучасної української літературної мови» за редакцією Л. А. Булаховського) визначали елемент «*пів-*» як скорочений варіант іменника *половина*, тоді як інші (М. Жовтобрюх, Б. Кулик) уважали його числівником [див. 8, с. 49]. Ґрунтовно дослідивши численні утворення з такими елементами, О. Муромцева дійшла висновку, що «генетично (з походження) повнозначне слово *пів-*, пройшовши тривалий шлях свого розвитку, поступово перетворилося в службову морфему — префікс *пів-*, що має варіанти *напів-*, *полу-*» [8, с. 55-56].

Розвідка «Як утворюються розмовні слова» (1980 р.) цікава насамперед тим, що в ній О. Муромцева констатувала «інтелектуалізацію розмовної мови» сучасних українців, пояснивши це «зростанням рівня освіти мовців, використанням ними мовних засобів інших стилів», «появою нових моделей

³ Показово, що з-під пера О. Муромцевої вийшла ціла низка розвідок, присвячених дослідженню мови українських письменників-класиків, як-от: «Мова прозових творів П. Куліша», «Іван Франко (мова прозових творів)», «Про мову Ганни Барвінок (до 170-річчя з дня народження)», «Панас Мирний в історії української літературної мови»; «Роль мовної практики О. Кобилянської в збагаченні семантичної структури слова» та ін.

творення слів» [11, с. 68]. Такий висновок авторка зробила на підставі аналізу художніх творів 60-80 років двадцятого століття, адже, на її думку, саме в художній літературі «узагальнюються і типізуються найбільш характерні особливості мови дійових осіб», і тому «вона може вважатися досить надійним джерелом для вивчення розмовної мови» [11, с. 68]. Науковець виокремила декілька джерел поповнення розмовної лексики: 1) уживання слів із суфіксом -к(а): *стометрівка, капіталка, шифровка*; 2) активне використання утворень із суфіксами -ик, -ник на позначення осіб за певними ознаками – професією, рисами характеру, хворобою: *кадровик, річковик, безбілетник, інсультник*; 3) утворення назв жінок за професією з допомогою суфікса -к(а): *лікар – лікарка, спортсмен – спортсменка*; 4) тенденція до вживання різного роду усічень, як-от: *опер, маг, бриг*, що спостерігається переважно в усному мовленні молодшого покоління; 5) поповнення складу розмовної лексики за рахунок okazionalnykh абreviatur: *кеге, капремонт* [11, с. 69-72].

Стаття О. Муромцевої «З історії слова «письменник» присвячена питанню появи, розвитку й активного вживання в сучасній українській мові номену на позначення особи, діяльність якої безпосередньо пов'язана з художньою літературою. Як зазначила вчена, слово *письменник* засвідчено в першій українській газеті «Зоря Галицька» (1848 р.). Паралельно до названої мовної одиниці в ранній західноукраїнській пресі вживали лексему *літерат* (запозичення з нім. мови через посередництво польської). На Східній Україні під ту пору в активному вжитку була форма *письмак*, що зафіксовано в лексикографічних джерелах. На всій території тогочасної України використовували лексему *писатель*, проте це слово, як і *письмак*, означало освічену людину. З кінця XIX – на поч. XX ст. і на західних, і на східних територіях України в узусі мовців закріпилося слово *письменник*, хоча продовжували вживати й узвичаєні *літерат, літератор*. Як зазначила О. Муромцева, «остаточну перемогу» варіанта *письменник* у значенні «той, хто пише художні твори» над іншими дублетними назвами із тим же лексичним значенням можна пояснити «активізацією словотвірного ряду з суфіксом -ик/-ник на позначення особи від основ відносних прикметників, що відбувалася у згаданий період» [4, с. 78].

Розвідка О. Муромцевої «Нове в значенні слова «салон»» була вміщена в журнальній рубриці «Розвиток словникового складу». Авторка приділила увагу правильному вживанню лексеми *салон* у сучасній українській мові, вказавши на ті трансформації (зумовлені, в основному, позалінгвальними чинниками), що відбулися в семантичному складі та вживанні названої лексеми в процесі історичного розвитку суспільства [7, с. 49].

Детально вивчаючи названі праці, ми звернули увагу на високий фаховий рівень підготовки О. Муромцевої. Її наукові розвідки визначаються ґрунтовністю, об'єктивністю, наявністю значного масиву фактологічного матеріалу, логічністю й структурованістю. Цілком погоджуємося з Р. Трифоновим, який вважає, що «провідними рисами досліджень» ученої є «тонка й невідступна об'єктивність, зосередженість саме на мовних процесах, глибина та цілковита безсторонність опису» [13, с. 137].

У 1997 році О. Муромцева — на той час уже авторитетний професор — надіслала свої «Зауваження і пропозиції до «Українського правопису» сектора українознавства Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди» (щоправда, без підпису). Наступного року з-під її пера вийшла стаття «До проблеми престижу мови», а ще через два роки — «Орфоепічні норми М. Ф. Наконечного та сучасні проблеми культури мови».

Більш детального аналізу, на нашу думку, потребують кілька наукових розвідок О. Муромцевої, у яких ідеться про сучасний стан і статус української літературної мови, що, безумовно, пов'язано з питанням культури мови.

Так, у статті «Як ми починали...» О. Муромцева заторкнула питання «мови міста», розуміючи під цим поняттям «різноманітні написи, що можуть складатися як з одного слова, так і тексту» [10, с. 8]. Як зазначила науковець, «мова міста в силу відзначеної ролі має репрезентувати його національну приналежність, давати фонові відомості з історії країни і народу» [10, с. 8]. Проте в умовах двомовності при мовному оформленні великих населених пунктів перевага надається російській мові, що призводить до «знеособлювання міст, нівеляції будь-яких відмінностей» [10, с. 8]. Окрім того, авторка звернула увагу й на власні назви — найменування різних об'єктів міста, що значною мірою визначають його «індивідуальне обличчя», «свідчать про смаки й уподобання, а також рівень культури певних прошарків населення» [10, с. 8]. Як констатувала О. Муромцева, «в різних містах України і Харкова зокрема можна натрапити на цілу низку назв, які з погляду доцільності й гарного смаку та навіть елементарної нормативності не витримують критики» [10, с. 8]. Учена навіть запропонувала створити спеціальну службу культури мови, що виконувала би регульовальні функції щодо мовного оформлення міста.

У розвідці «Тенденції розвитку словникового складу української літературної мови (кінець 80-х-90-ті рр.)» О. Муромцева визначила як позитивні, так і негативні аспекти, пов'язані з набуттям українською мовою статусу державної. Позитивним, на її думку, є значне розширення функціонування української літературної мови, однак це своєю чергою «спричинило і деякі негативні наслідки: до викладання української мови, редагування книжок, газетних матеріалів, до роботи на радіо і телебаченні волею долі залучилися люди, які не володіють українською мовою настільки, щоб відчувати тонкі особливості її семантики, структури, того, що називається духом мови». А тому і стан сучасної літературної мови вона визначила як загрозливий: «Це тягне за собою таке розхитування норм української літературної мови, що може дати непередбачувані наслідки» [9, с. 64]. До негативних наслідків авторка зарахувала й некеровану термінологічну роботу, коли при укладанні словників не залучають філологів-україністів, і тексти в дубльованих фільмах та рекламі, які не відповідають нормам української літературної мови. Усе це, на думку О. Муромцевої, потребує дієвого втручання не тільки вчених-філологів, а й відповідних державних органів.

У статті «До проблеми престижу мови» (1998 р.) також ідеться про стан і статус сучасної української літературної мови, адже це питання, як

наголосила О. Муромцева, нерозривно пов'язано з питанням «зміцнення державності, збереження нації і її культури» [3, с. 72]. Ідучи за Ж. Вандрієсом, який «чи не першим увів поняття *«престиж мови»*, розуміючи під цим її вагу, цінність для суспільства й окремого індивіда, і вказав як на важливий чинник піднесення престижу мови використання її вищими верствами суспільства», О. Муромцева сформулювала обов'язкові умови, за яких українська мова зможе набутися авторитетності та впливовості: 1) українську мову мусить використовувати духовна еліта нації, вона ж має навчати нею своїх дітей; 2) на українську мову повинна перейти масова культура; 3) українську мову мають вивчати за кордоном, для чого потрібно створити там українознавчі інституції [3, с. 72]. О. Муромцева визначила найбільш вразливі місця побутування української мови в суспільстві — це «значний відрив її писемної форми від усної», бо «усна ж мова пересічних громадян не вироблена, вона має серйозні відхилення від норм», і навіть в устах знавців слова (письменників, акторів, науковців) усна мова «не позбавлена порушень щодо орфоєпії, лексичних норм, словосполучень» [3, с. 72]. Такий стан української літературної мови авторка статті пояснила інтерференцією російської мови — північної досить тривалий час у нашому суспільстві. Як зазначила О. Муромцева, «така мова не може бути престижною, бо вона пов'язується з уявленням про низький освітній рівень її носіїв, їх низьку культуру» [3, с. 72]. Професор запропонувала комплексний підхід до розв'язання цієї важливої проблеми: 1) підвищити рівень викладання української мови в школі, посиливши при цьому культуромовний аспект і звернувши увагу на оволодіння учнями усної форми літературної мови; 2) запровадити в усіх педагогічних вишах на всіх факультетах спецкурс «Культура мови вчителя»; 3) створити спеціальний заклад, де кожний охочий міг би навчитися правильної української мови; 4) залучити ЗМІ до роботи з підвищення культури усного слова; 5) долучити науковців до вивчення особливостей функціонування усного варіанту мови для виявлення проблемних питань і надання фахових рекомендацій і порад [3, с. 72]. Такий підхід засвідчує широке розуміння вченою багатоаспектного поняття *мовна культура*, що охоплює і мовну політику держави, і лінгвістичну науку, завданням якої є визначення нормативних варіантів мовних одиниць і словосполучень, перегляд чинних норм і запровадження нових норм літературної мови, і дотримання мовцями норм літературної мови (як усної її форми, так і писемної)⁴.

1994 р. в Харківському педагогічному університеті ім. Г. Сковороди було запроваджено курс під назвою «Культура мови вчителя», покликаний

⁴ Показово, що все своє свідоме життя О. Муромцева — мешканка переважно російськомовного Харкова — активно відстоювала свою громадянську позицію: українська мова має зазвучати на українській землі на повний голос. Як відомо, тривалий час вона плідно працювала в харківській «Просвіті» імені Т.Г. Шевченка, брала участь у протестних мітингах і демонстраціях проти антиукраїнських дій чинної місцевої ради, виступала на захист української мови як державної. Окрім того, О. Муромцева була делегатом установчих зборів республіканського Товариства української мови, Народного Руху України, а також членом керівних органів обласних відповідних організацій.

сприяти кращому вивченню української літературної мови студентами-нефілологами — майбутніми вчителями. Навчально-методичне забезпечення курсу розробляли викладачі кафедри за безпосередньої участі О. Муромцевої, яка стала співавторкою «Методичних рекомендацій до курсу «Культура мови вчителя»» і двох навчальних посібників: «Культура мови: Матеріали для практичних занять» (1994 р.) та «Культура мови вчителя : Курс лекцій» (1998 р.).

На особливу увагу заслуговує академічний курс лекцій «Культура мови вчителя», написаний О. Муромцевою у співавторстві з В. Жовтобрюх. Показово, що з часом названий посібник не втратив своєї актуальності й популярності, і сьогодні студенти ХНПУ ім. Г. С. Сковороди продовжують навчатися саме за ним. Навчальний посібник складається з чотирьох частин, кожна з яких містить певну кількість тематичних лекцій (окрім 15 лекцій, є ще й три додатки). Перша частина теоретичного курсу «Передмова» є власне вступом, або першою лекцією, де О. Муромцева (бо саме вона є авторкою лекцій №№ 1, 2, 6, 7, 11, 12, 14) розкриває такі важливі поняття, як «культура мови»⁵, «загальнонаціональна і літературна мова», подає відомості з історії української літературної мови, наводить найголовніші положення з праці І. Огієнка «Наука про рідномовні обов'язки». Наступні вісім лекцій, об'єднані в другу частину «Головні ознаки культури мови», присвячені розглядові основних норм української літературної мови. У лекції № 2 О. Муромцева розкриває лінгвістичне потрактування поняття *норми*, ознайомлює з типами мовної норми та її рисами, подає історичні відомості про становлення норм нової української літературної мови (кінець XVIII ст. і до др. пол. XX ст.). Лекції №№ 3-9 присвячені орфоепічним, акцентуаційним, лексичним, стилістичним та граматичним нормам. Авторки посібника визначили головні показники високої культури мови освіченої людини: знання орфоепічних норм та їх дотримання, багатство словника, доцільне або влучне вживання лексичних одиниць, нормативне використання тієї чи тієї морфологічної форми, правильна побудова синтаксичних конструкцій. У третій частині, що складається з чотирьох лекцій, висвітлено тему «Культура усної мови». Із цих лекцій студенти можуть дізнатися, якого значення набуває культура мови в міжперсональному спілкуванні (лекція № 10), які види публічного мовлення бувають (лекція № 11), що означає поняття «академічне ораторське мистецтво» (лекція № 12), як потрібно готуватися до виступу (лекція № 13). У двох останніх лекціях, що складають четверту частину під назвою «Культура писемної мови», розглядаються питання писемної мови та її стилів (лекція № 14), а також подаються письмові роботи наукового стилю (лекція № 15). На нашу думку, вартий уваги список літератури, що його подає наприкінці кожної своєї лекції О. Муромцева.

⁵ Культура мови особистості, за О. Муромцевою, полягає не тільки у володінні нормами української літературної мови, а й у вмінні вибирати з кількох нормативних варіантів слова або словосполучення один, той, що найточніше передає думку мовця, впливає на читача / слухача, а також формує розуміння зразкової мови і бажання її наслідувати [6, с. 12].

Найбільш згадуваним і цитованим є харківський філолог О. Потебня, також вчена неодноразово покликається на праці на той час ще мало відомого в Україні славіста Ю. Шевельова, якого вона знала особисто і з працями якого мала можливість зазнайомитися⁶. На сторінках її лекцій зринають і прізвиська перших нормалізаторів української літературної мови 20-х років минулого століття – О. Синявського, О. Курило, М. Сулими, М. Гладкого та ін. Усе це говорить про намагання О. Муромцевої повернути в науковий обіг призабуті імена українських учених, праці яких тривалий час були заборонені для вивчення. Окрім того, вчена спирається і на мовознавчі праці «шістдесятників» – Б. Антоненка-Давидовича, С. Караванського, які виступали в обороні українського слова, намагаючись зберегти дух української мови, її національне обличчя та оригінальність.

Отже, на підставі проаналізованого матеріалу ми можемо зробити такий висновок: професор О. Муромцева прислужилася українській мові не тільки своєю науково-педагогічною діяльністю, що була пов'язана з дослідженням питання культури української мови та викладанням спеціальних курсів, а й усім своїм життям, що засвідчує її активна громадянська позиція, спрямована на відродження української державності.

Перспективним видається подальше дослідження праць О. Муромцевої, присвячених аналізу авторської мови українських письменників-класиків, що дозволить більш повно вивчити доробок ученої в галузі культури мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Листування** між подружжям Муромцевих і Юрієм Шевельовим (1990–2000 рр.). Збірник Харківського історико-філологічного товариства. Харків : ХІФТ, 2014. Т. 15. С. 321–404. 2. **Муромцева О. Г.** Дієслівні складення у мові Панаса Мирного. *Культура слова*. 1976. Вип. 10. С. 38–45. 3. **Муромцева О. Г.** До проблеми престижу мови. *Мова і культура*: 6-а міжнародна конф. Київ: Collegium, 1998. Т. 3. С. 72–73. 4. **Муромцева О. Г.** З історії слова «письменник». *Культура слова*. 1985. Вип. 29. С. 75–78. 5. **Муромцева О. Г.** «Змагатися», «змагання» (з історії слововживання). *Питання мовної культури*. 1967. Вип. 1. С. 25–29. 6. **Муромцева О. Г.**, Жовтобрюх В. Ф. *Культура мови вчителя: Курс лекцій*. Харків: Гриф, 1998. 208 с. 7. **Муромцева О. Г.** Нове в значенні слова «салон». *Культура слова*. 1988. С. 47–49. 8. **Муромцева О. Г.** Складні слова чи префіксальні утворення? (Про утворення з *пів-*, *напів-*, *полу-* в сучасній українській мові). *Культура слова*. 1979. Вип. 16. С. 48–56. 9. **Муромцева О. Г.** Тенденції розвитку словникового складу української літературної мови (кінець 80-х–90-ті рр.). *Життєсвіт Учителя і Друга : Збірник матеріалів III Муромцевських читань на пошану доктора філол.наук, проф. Муромцевої О. Г.* Харків: Монограф, 2013. С. 63–71. 10. **Муромцева О. Г.** Як ми

⁶ Приватне листування між подружжям Муромцевих і Ю. Шевельовим, оприлюднене в збірникові ХІФТ за 2014 рік, засвідчує активний обмін спеціальною літературою між науковцями. Так, О. Муромцева надіслала Ю. Шевельову декілька примірників збірника вправ і завдань до курсу «Культура мови вчителя» (1994), «Рідний край : Навчальний посібник з народознавства» (1994), натомість науковець відправив Муромцевим свій «Нарис сучасної української літературної мови», збірку вибраних статей «InandaroundKiev», «Юрій Володимирович Шевельов (Юрій Шерех). Матеріали до бібліографії» (1998) та ін. [див. 1].

починали... *Життєсвіт Учителя і Друга* : Збірник матеріалів III Муромцевських читань на пошану доктора філол. наук, проф. Муромцевої О. Г. Харків: Монограф, 2013. С. 5-10. 11. **Муромцева О. Г.** Як утворюються розмовні слова. *Культура слова*. 1980. Вип. 18. С. 68-72. 12. **Стасевський С. Б.** На сторожі рідного слова. *Життєсвіт Учителя і Друга*: Збірник матеріалів III Муромцевських читань на пошану доктора філол. наук, проф. Муромцевої О. Г. Харків : Монограф, 2013. С. 33-35. 13. **Трифонов Р. А.** Праці Ольги Муромцевої в контексті вивчення мови української публіцистики. *Життєсвіт Учителя і Друга* : Збірник матеріалів III Муромцевських читань на пошану доктора філол. наук, проф. Муромцевої О. Г. Харків: Монограф, 2013. С. 134-144. 14. **Черемська О. С., Жовтобрюх В. Ф.** З любов'ю до слова, до людей у серці. *Життєсвіт Учителя і Друга*: Збірник матеріалів III Муромцевських читань на пошану доктора філол. наук, проф. Муромцевої О. Г. Харків: Монограф, 2013. С. 85-105.

Карікова Наталія Миколаївна — кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства і мовної підготовки іноземних громадян, Харківський національний економічний університет ім. С. Кузнеця, просп. Науки, 9-А, м. Харків, Україна.

Tel.: +38-067-813-77-72

E-mail: nkarikova@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-9085-125X>

Karikova Nataliia Mykolaivna — Ph.D in Philology, Associate Professor at the Department of Ukrainian Studies and Language Preparation of Foreign Citizens, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Nauky avenue, 9-A, Kharkiv, Ukraine.